

“EENE KWESTIE VAN NOODZAKELIJKHEID”
100 jaar Zuiderzeewet – 80 jaar Genootschap Flevo

Verslag van het jubileumsymposium op 14 november 2018

“Eene kwestie van noodzakelijkheid” noemt ir. Cornelis Lely de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee na de watersnoodramp van januari 1916 in een brief aan zijn zoon Jan. Deze kwalificatie is door het bestuur van Genootschap Flevo gebruikt als motto voor een symposium in het kader van de viering van 100 jaar Zuiderzeewet en ter herdenking van het 80-jarig bestaan van het Genootschap. Het symposiumverslag is samengesteld door Andries Greiner met behulp van eigen notities en aantekeningen van André Geurts. De voordracht van mr. Ralph Pans is er niet in verwerkt, omdat deze integraal apart is gepubliceerd op de website van Genootschap Flevo.

127 deelnemers stromen op 14 november 2018 aan het begin van de middag de Beurszaal van Theater 't Voorhuys in Emmeloord binnen. Ze worden verwelkomd door klanken van **Flevo Brass**, dat oude melodieën speelt als 'When the saints go marching in', 'Vanity Fair' en 'When I'm 64'. Uiteraard ontbreekt de 'Zuiderzeeballade' niet.

Bestuurslid van Genootschap Flevo **Dick van Hemmen** opent het symposium. Hij verwelkomt de leden en de nog-niet-leden. Een speciale begroeting is er voor de heer Jan Lely, achterkleinzoon van Cornelis Lely. Van Hemmen merkt op dat het Genootschap zijn eigen jubileum en dat van de Zuiderzeewet met een passend inhoudelijk programma viert. Vervolgens attendeert hij op twee opmerkelijke feiten: Lely heeft kans gezien zijn Zuiderzeewet in een periode van slechts twee jaar te laten aanvaarden – een in de huidige tijd onmogelijke opgave – en 34 jaar geleden is in de Beurzaal,

de locatie van het jubileumsymposium, een hoorzitting van de Tweede Kamercommissie Binnenlandse Zaken over de provinciewording van Flevoland gehouden. Saillant detail is dat het cruciale kantelpunt in die bijeenkomst de bijdrage van de Commissaris van de Koningin van Overijssel was die het 'vertrek' van de Noordoostpolder een groot verlies voor zijn provincie noemde. Dat vonden de aanwezige polderbewoners destijds niet bepaald geloofwaardig.

Genootschapsvoorzitter **Andries Greiner** feliciteert de leden met de tachtigste verjaardag van de vereniging, die werd opgericht op 15 juni 1938. Hij meldt de achtste voorzitter te zijn, wat betekent dat een genootschapsvoorzitter gemiddeld tien jaar zijn functie vervult. Met de constatering dat hij nog niet aan dat gemiddelde toe is, gaat hij vervolgens in op de geschiedenis van het Genootschap.

In 1925 promoveerde Henri Nicolaas ter Veen op een proefschrift over de kolonisatie van de Haarlemmermeerpolder. Daarin klinkt verontwaardiging door over hoe de negentiende-eeuwse pachters in het drassige nieuwe land aan hun lot zijn overgelaten. Er is sprake van criminaliteit, armoede, alcoholisme en zelfs van ziekten als tyfus en cholera. Als Ter Veen hoogleraar aardrijkskunde aan de Universiteit van Amsterdam is geworden, stelt hij dat hetzelfde lot niet de inwoners van nieuwe Zuiderzeepolders beschoren mag zijn. Hij pleit voor selectie van de toekomstige bewoners en wetenschappelijk onderzoek. Het eerste leidt onder meer tot de beruchte huisbezoeken met een check in de linnenkast, het tweede tot de oprichting in 1936 van de Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders.

De Stichting verricht breed onderzoek en kent allerlei secties, bijvoorbeeld taalkunde/fonetiek, antropologie en psychologie. Bekende hoogleraren als Piet Meertens, Jan de Quay en Pieter Gerbrandy verlenen daaraan hun medewerking. De gemeente Amsterdam, het Ministerie van Waterstaat, donateurs vanuit het bedrijfsleven en particulieren dragen financieel bij. Maar er is behoefte aan een continue geldstroom. Daarvoor te zorgen wordt de taak van de vereniging Genootschap Flevo. De eerste voorzitter is professor Jan Waterink. Er worden enthousiast leden geworven en op de bankrekening van de Stichting 'met de lange naam' worden behoorlijke bedragen overgemaakt. In 1940 vindt er een transfer van duizend gulden plaats. Het Genootschap organiseert voor zijn leden conferenties, lezingen en excursies, steeds over Zuiderzee-gerelateerde onderwerpen. Het wetenschappelijk werk van de Stichting wordt al snel met gemengde gevoelens bekeken. Zo vermag men bijvoorbeeld niet in te zien welk nut het opmeten van schedels van Urkers heeft. De eerste twee decennia na de oorlog vormen voor het Genootschap een moeizame tijd.

In 1966 zit men met een openbare vergadering over het omstreden stadsplan voor Lelystad van stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren midden in de actualiteit. Het wordt een tumultueuze bijeenkomst. In de eerste helft van de jaren '70 van de vorige eeuw vormen de Markerwaard en de aanleg van Almere nog centrale thema's, maar daarna is de agenda van het Genootschap eigenlijk leeg: de IJsselmeerpolders zijn gerealiseerd.

In september 1977 gaan de Stichting en het Genootschap uiteen. Dankzij de visie en inzet van secretaris Egbert ter Haar wordt het Genootschap sindsdien een platform met een bredere invalshoek, herkenbaar in het agenderen van thema's die relevant zijn voor de ontwikkeling van het IJsselmeergebied in het algemeen en de provincie Flevoland in het bijzonder. Onderwerpen die in de afgelopen jaren aandacht hebben gekregen zijn onder andere bodemdaling, Floriade, beroepsonderwijs, arbeidsmarkt, beeldende kunst en de toekomst van de agrarische sector.

Greiner besluit zijn toespraak met de opmerking dat Genootschap Flevo doet wat geen andere organisatie in Flevoland doet: het agendeert, deelt kennis, documenteert, maar is niet opiniërend. Hij onderschrijft de woorden die bestuurslid Hennie Bogaards bij het 75-jarig bestaan sprak: het Genootschap is een club om zuinig op te zijn.

Dr. **Willem van der Ham** begint zijn bijdrage aan het symposium met de opmerking het altijd weer bijzonder te vinden om vanuit zijn woonplaats Den Haag de Flevopolder in te rijden. Van der Ham is sociaalgeograaf en historicus, en het centrale onderwerp van zijn studies en presentaties is: water in Nederland. Van zijn hand zijn boeken en artikelen verschenen over onder andere de geschiedenis van Rijkswaterstaat, de watersnoodramp van 1953 en de Deltawerken. Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Afsluitdijk schreef hij een boek over de betekenis van Lely en het Zuiderzeeproject voor Nederland: *Verover mij dat land* (Amsterdam 2007).

Het Zuiderzeeproject is met de Zuiderzeewet van start gegaan ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Van der Ham vindt het opmerkelijk dat er in die onrustige tijd toch sprake is van vernieuwingsdrang; het ging destijds niet alleen om vergroting van de veiligheid. De grote historische betekenis van de tijd waarin de Zuiderzeewet tot stand kwam, zal pas in toekomstige generaties worden begrepen ('Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst'). Het Zuiderzeeproject is een maatschappelijk laboratorium geweest en daar ging inspiratie van uit. Momenteel werkt Van der Ham aan een project om het erfgoed van het Zuiderzeeproject te laten (her)beleven door middel van informatiebanken. Deze zullen worden geplaatst op cultuurhistorisch interessante plekken in het IJsselmeergebied.

In het kader van '100 jaar Zuiderzeewet' heeft Van der Ham verschillende interessante filmfragmenten bijeengezocht en hij vertoont ze deze vanmiddag als een soort 'mozaïek'. Het gaat onder andere om:

- 'Zuiderzeewerken', van Willy Mullens, uit 1927-1932;
- 'Dood water', van Gerard Rutten, uit 1934 (de film heeft een proloog met muziek van het Concertgebouworkest o.l.v. Willem Mengelberg);
- 'Zuiderzeefilm', van folklorist D.J. van der Ven, uit 1928;
- 'Een nieuw dorp op nieuw land', van Louis van Gasteren, uit 1960 (betreft Nagele).

De eerste woorden die ooit in een Nederlandse film hoorbaar waren, zijn: "De dijk is dicht."

Van der Ham beschouwt Lely als de grondlegger van het twintigste-eeuwse Nederland. Het nieuwe Nederland botst met het oude Nederland in het Zuiderzeegebied. Maar Lely komt met zijn plan voor verandering beslagen ten ijs: in acht technische nota's geeft hij aan waarom en hoe er ingrijpende maatregelen noodzakelijk zijn. De werkwijze van Lely is: eerst onderzoek doen, kennis opbouwen, en dan visie ontwikkelen.

Van der Hams slotopmerking: de Amerikaanse journaliste en historica Barbara Tuchman betitelde in 1980 in haar 'Jefferson Lecture in Humanities' het Zuiderzeeproject als een van "mankind's better moments".

Genootschapsvoorzitter Andries Greiner introduceert met genoegen prof.dr. **Herman Pleij**, historisch letterkundige en emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, als *key note speaker* van het symposium. Pleij stelt direct dat de titel van zijn voordracht 'Water, Nederlands aartsvijand en boezemvriend' hem door de voorzitter is opgedrongen, maar hij belooft er zich aan te gaan houden.

Pleij begint zijn betoog met een opmerking over Potgieters 'Holland'. Dit negentiende-eeuwse volkslied jammert over Nederland: "Grauw is uw hemel en stormig uw strand [...] U schiep natuur met een stiefmoeders hand". Hij vindt het wel een beter volkslied dan Tollens' 'Wien Neêrlands bloed door d'aderen vloeit', want daarvan luidt de tweede regel "van vreemde smetten vrij".

Water is altijd een centraal thema in de geschiedenis van Nederland geweest. We hebben hier water en plat land, vandaar: platteland. Dat de Nederlandse schilderkunst zo'n enorm succes is geworden – in de Gouden Eeuw worden maar liefst zes miljoen schilderijen gemaakt – heeft ook met water te maken. Dat zeggen althans buitenlanders; door al het water zijn onze hersens sponzen geworden, waardoor men niet kon schrijven, maar wel schilderen.

Vanuit de natuurlijke gesteldheid wordt de eigenheid van Nederland verklaard. We hebben hier het land zelf gemaakt. Madurodam is de samenvatting ervan. Er is in Nederland dan ook geen echte natuur, alleen georganiseerde, geregisseerde natuur. Nederland is nooit alleen leuk; alles moet hier ook nuttig zijn. In 2004 is er in het Gemeentemuseum Den Haag een tentoonstelling over het impressionisme geweest. Toen viel op dat Frans impressionisme de wilde natuur laat zien, terwijl Nederlands impressionisme de beheerste natuur toont: vaarten, bruggen en koeien.

Dante spreekt over een dijk tussen Cadzand en Brugge. Achter die dijk treffen we een onnatuurlijk volk aan, wonend op land gestolen van vissers en kikkers. De vraag dringt zich op hoe een dergelijk zondig volk, dat land 'gepikt' heeft, zo machtig kan worden. Andrew Marvell, een zeventiende-eeuws Brits dichter, beschouwt Nederland als een afscheursel van de Engelse oostkust en stelt de vraag: "When can I get my land back?"

In Nederland heeft men steeds met inventiviteit aan het waterbeheer moeten werken. In de Middeleeuwen onderkennen de Cisterciënzers dat God zijn schepping niet geheel voltooid heeft. Daarom beschouwen ze zich als onderaannemers van God. Ze voelen zich uitverkoren om te voltooien wat braak ligt en maken daarom polders. We zien hun werkzaamheid ook nog terug in plaatsnamen als Monnikendam en Schiermonnikoog. De dominees zetten hun werk voort.

Nederlanders zijn altijd meedogenloos geweest als het om exploitatie van natuurlijke bronnen gaat; hout, turf (een enorme energiebron), gas. De naam Holland refereert aan 'houtland'.

De handelsexpertise van de Nederlanders is bevorderd door de gunstige ligging aan zee. Het dichtbevolkte gebied was niet alleen, goed bereikbaar vanuit zee, maar ook via de binnenlandse waterwegen. Rond 1500 is

Holland de grootste vervoerder van Europa; de transitohandel bloeit. Diderot (1713-1784) is gek op de lage landen vanwege de handelsgeest en de tolerantie. Hier kan hij zijn teksten uitbrengen. Tolerantie is trouwens een voorwaarde voor profijtelijke handel.

Er is in Nederland sprake van een horizontale samenleving: men wil 'gewoon' doen en is anti-hiërarchisch. We kennen al vroeg democratie in de vorm van parlementen en rederijderskamers. Onze koopmansmoraal stimuleert de scheepvaart. 25% van de bevolking is op enigerlei wijze bij het vervoer over water betrokken. Van vervoer over land was pas in de negentiende eeuw sprake. Op de schepen heerst een gelijkheidsdrang ('tutoyeercultus'), nodig om lang met elkaar op een schip te kunnen verkeren. Op marineschepen vindt men dat nu nog wel terug. Daarentegen is ook de anti-verbeelding nog veel aanwezig, zoals blijkt bij huldigen van sporthelden.

Omgaan met water heeft ook geleid tot het poldermodel: het zoeken naar compromissen om welvaart en welzijn voort te sturen. Het poldermodel zit al eeuwen in onze mentaliteit en combineert een grote bek met een baaierd aan meningen (nergens zijn zo veel forums en inbelprogramma's) en het vinden van compromissen. Het poldermodel spreidt de macht en daardoor krijgen we veel waardering voor ons handelen. De meester van het compromis is de koopman die waren wil verhandelen. Marchanderen en schippers zit ons in de genen. Dat leidt ook tot in de ogen van het buitenland merkwaardige regeringscoalities. Keerzijde is dat de gespreide macht niet uitmondt in gedeelde welvaart. Momenteel leven meer dan 400.000 kinderen in ons land onder de armoedegrens. Eens in de twee jaar onderzoek het SCP wat de Nederlanders van hun land vinden en van de toekomst verwachten. Telkens blijkt dat er veel kritiek is op alles, maar dat toch 80% goede vooruitzichten ziet.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw zijn de Nederlanders met de rug naar het water gaan staan. Dat de Hanzesteden floreerden doordat ze aan het water lagen, raakt buiten beeld. In 1954 stelt commissaris Kaasdrager zelfs voor de Amsterdamse grachten te dempen om meer parkeergelegenheid te scheppen. Pas als het voorstel in de Tweede Kamer komt, wordt het onzalige plan tegengehouden. Vervoer over water is in de loop van de tijd secundair geworden ten faveure van vervoer over land.

Momenteel willen we het contact met het water herstellen: rivieren moeten weer worden teruggebracht in onze steden en strak getrokken beken willen we weer laten meanderen in het buitengebied. We herstellen het water niet alleen 'voor de leuk', maar ook omdat we het nuttig vinden en omdat we het verleden niet willen vergeten. Goede voorbeelden zijn te vinden bij Nederhorst den Berg, Maastricht, Doesburg en rondom het IJ in Amsterdam.

Pleij wil de waterstanden graag terug op de radio, zodat we het belang van water dagelijks kunnen ervaren. Dat Lely een standbeeld op een zeer hoge pilaar in Lelystad heeft gekregen vindt hij merkwaardig in een land waarvan het lage deel mede door zijn inzet bewoonbaar is.

Pleij besluit zijn betoog met de opmerking dat de leus "Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst" moet worden aangevuld met "Bouw je toekomst, maar wis het verleden niet uit."

De laatste spreker is mr. **Ralph Pans**, lid van de Raad van State en voormalig burgemeester van Almere. De titel van zijn bijdrage is: 'Zuiderzeewet, een uniek kunststukje'. De tekst van zijn voordracht is intergraal elders op de website van Genootschap Flevo te vinden.

Het symposium wordt afgesloten met de vertoning van de **Lely-suite**, een muzikale documentaire over Cornelis Lely, de visionaire man achter de Zuiderzeewerken. Regisseur is Miranda van der Spek. Thomas Geerts componeerde de prachtige muziek. Vele anderen onder wie kunstenaar Daan Rosegaarde en planoloog Zef Hemel verleenden hun medewerking.

Andries Greiner bedankt aan het einde van het symposium de sprekers met een attentie in de vorm van een fles wijn en een boek. De wijn is afkomstig van Wijngoed Wilgenhorst te Zeewolde die deze drank speciaal heeft geproduceerd ter gelegenheid van '100 jaar Zuiderzeewet'. De publicatie betreft het jubileumboek *In het spoor van Lely*, dat Genootschap Flevo in 2013 liet schrijven bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de vereniging.

De voorzitter bedankt tenslotte de aanwezigen voor hun komst en nodigt hen uit voor de informele symposiumafsluiting.